

Історичний побут у фентезі: навіщо він і як працює?

ІННА КОВАЛИШЕНА

27 ЛЮТОГО 2026

Коли я починала писати, дуже швидко виявилось, що мені вдається вигадувати лише два типи сюжетів: суворо історично фентезійні та псевдоісторично фентезійні (тобто ті, у яких унікальний фантастичний світ доволі ґрунтовно спирається на якусь реальну історичну епоху та культуру). Відгуки перших читачів можна переказати якимось так: «Я, звісно, розумію, що це оповідання про арійську Індію три тисячі років тому, але в ньому дуже багато деталей із тієї самої Індії три тисячі років тому. Це може відлякати читачів. Ні, не мене, звісно. Інших читачів, ну, знаєш... *звичайних*».

Максимальне спрощення (чи й узагалі ігнорування) в текстах побутових деталей і елементів епохи, «щоб не відлякувати читача» — підхід вельми популярний. Щоб пояснити його походження, знадобиться окрема стаття. Він здається інтуїтивно правильним: мовляв, читачеві, котрий не знається на історії, заважатимуть незнайомі деталі та поняття. Але насправді все трішечки не так.

Фентезі — це жанр, який вимальовує цілий окремий світ. Більш чи менш скрупульозно, унікальний чи впізнаваний, але світ. І без розмаїтих деталей, зокрема побутових, які роблять текст яскравішим і виразнішим, читач не зможе уявити цього світу — а значить, і співпереживати героям. Те, що здається незначними побутовими дрібницями, насправді дає нам змогу краще пізнати життя героїв і повірити їм. Зрештою, той, хто зовсім не хоче бачити в тексті незвичного, химерного, скоріше звернеться до інших жанрів, ніж фентезі. Однак і в тих текстах, які збудовані на сучасності та звичному для нас світові, побутові деталі — це так само важливий художній засіб, що створює атмосферу і глибше розкриває персонажів.

Звісно, якщо переписати у твір звіт з археологічних розкопок, не міняючи формулювань, читати

такий текст і справді зможе небагато хто. Але ж це саме те, що відрізняє письменництво від складання звітів: наша мета не в тому, щоб зафіксувати побут, а в тому, щоб оживити його. А історичні побутові деталі часто потрібні не так для того, щоб якась пригодницьке розважальне фентезі похвалила Академія наук України, як для того, щоб автори й самі могли полегшити собі працю. Спиратися на епоху, яка вже існувала, і на особливості побуту цієї епохи, безмірно легше, ніж вигадувати з нуля подробиці, здатні оживити які оповідь і світ, у якому відбувається дія.

Як це працює в тексті?

Побут допомагає нам показати темп життя героїв і їхнє сприйняття світу. Приміром, якщо в місті немає вуличних ліхтарів, то нічна прогулянка там виглядатиме геть інакше, ніж сьогодні (гарзд, ніж сьогодні без блекаутів). І навіть якщо освітлення є, проте не електричне, атмосфера та ймовірні наслідки для сюжету змінюються: газові ліхтарі світили нерівно, тьмяніше, їх належало щодня чистити й заправляти вручну, тож у центрі їх ставили більше, ніж на околицях. Тобто коли ми пишемо нічну мандрівку містом без вуличного освітлення, текст наповнюють загрозливі тіні, мерехтіння ліхтаря в руках, ризики заблукати, наштотхнутись на щось небезпечне чи й просто не впізнати людину, на зустріч із якою ідеш. Місто, де вже є газові ліхтарі, дає трохи інше тло для героїв — пристойно освітлений центр та темні похмурі околиці з поодинокими світелками.

Те саме з такою буденною річчю, як їжа. Міський будинок із власною кухнею в якому-небудь Давньому Римі чи фентезійному світі, списаному з нього, — ознака статечної, доволі заможної родини. У дешевому житлі, багатоквартирних інсулах, кухонь не мали, адже готували тоді на відкритому вогні й це було пожежонебезпечно. Тому в Давньому Римі була неабияк розвинена сфера вуличної їжі. І тому давньоримська міська родина, у якій мати готує для всіх вечерю, — це родина заможна, а та, яка вечеряє готовими стравами, купленими на ринку чи в таверні, — бідна. Такі деталі не створюють картинки в читацькій уяві автоматично, їх слід розгортати і деталізувати. Та якщо їх майстерно вплести в текст, світ стане глибшим і нам вдасться розкрити багато подробиць про стосунки й почуття героїв, показуючи їх, а не розказуючи.

А як щодо міжособистісних стосунків? Побутові дрібнички допомагають увиразнити і їх. Скажімо, де і за яких обставин люди можуть зустрітись? Які стіни між ними будують обставини? Який подарунок буде цінним і красивим жестом? Якось ми з подругою, котра теж писала історичне фентезі, кілька годин обговорювали що може привезти коханій дружині з походу антський військовий вождь п'ятого століття. І я сама не раз думала: який вчинок героя щодо героїні (чи навпаки) виглядатиме красиво й романтично водночас в контексті епохи? Українські (і не тільки) шляхтичі Речі Посполитої не могли за законом дарувати землю нікому,

тому часто, рушаючи в похід, брали у дружини символічну позику під заставу землі. Цю землю, відчужену як заставу з неоплаченого боргу, в жінки ніхто не міг відсудити, якщо чоловік не повернеться з війни. Так історія про борги й застави стає раптово історією про смуток і піклування.

Історія побуту визначає і швидкість мандрівок, і швидкість комунікацій. Дорога з Києва до Чернігова автомобілем займе заледве дві години, а вершнику в сідлі доведеться їхати цілий день і робити перерви на обід та перепочинок. У фентезі можна іноді видати героям бога з машини — якийсь спосіб пришвидшити подорож чи листування. Але таким краще не зловживати. І тоді мандрівки розтягатимуться на більше часу, аніж ми звикли, листи йтимуть довго, а подзвонити комусь, щоб домовитися про візит, буде неможливо — і треба думати, як саме і де персонажі можуть обговорити плани.

Деталей, які допомагають розкрити персонажів і епоху, просто-таки безліч. Проблеми дві. По-перше, треба знати про них, щоб використати у творі. А по-друге, бажано, щоби про них знали читачі.

Є популярні історичні епохи, про які всі знають — або вважають, що знають.

Західноєвропейське класичне середньовіччя, римська античність, період Другої світової війни — це епохи, опрацьовані купою книг і фільмів у різних жанрах. Навіть коли читачі не знають про історію приблизно нічого, якесь уявлення про них вони все-таки мають. І це дає авторам більше свободи, можливість додавати в текст різноманітні побутові деталі, яких не обов'язково пояснювати. Є надія, що читачі зрозуміють, бо вже не раз бачили подібне.

Але якщо ви беретеся за епоху, якої не помітили ні Нетфлікс, ні великі англомовні книговидавці... О, якщо ви беретеся за таку епоху, то готуйтеся грати у стилізацію на найвищому рівні складності. Ба більше: якщо ви хочете писати про українську історію, кожен період пропонуватиме вам саме цей рівень складності, та ще й прикрашений російськими колоніальними стереотипами, котрі стирчать, то там, то сям.

Якщо в читачів немає базових уявлень про епоху, до яких можна апелювати натяками, ці уявлення доводиться створювати на ходу. І тут доводиться добряче постаратися, аби не перенавантажити текст поясненнями, а ті, до яких таки доводиться вдаватися, вплести в сюжет органічно. Але ця складність — це така собі плата за те, що ви не слідуєте літературній традиції, а засновуєте її. І колись нащадки будуть епігонити за вами, як епігонили за Вальтером Скоттом.

Історичний побут у фентезі — це важливий інструмент, котрий не відлякує читачів, а навпаки,

затягує їх в оповідь, причаровує, робить вашу історію об'ємнішою і цікавішою. Це як кольорова нитка, вплетена в однотонне полотно, яка створює візерунок. І так, нитки, кольори і візерунки на тканині також можуть стати такими деталями — Мішель Пастуро, чиї історії кольорів саме виходять українською, тому свідок.

ІННА КОВАЛИШЕНА

27 ЛЮТОГО 2026

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**